

MURRAY N.
ROTHBARD

GAZDASÁGI
VÁLSÁGOK:
OKAIK ÉS GYÓGYMÓDJUK

MURRAY ROTHBARD

GAZDASÁGI VÁLSÁGOK:

OKAIK ÉS GYÓGYMÓDJUK

A fordítás alapjául szolgáló, eredeti kiadás:

Economic Depressions: Their Cause and Cure elérhető

[a Mises Institute](#) honlapján.

Fordította:

Táborszki Bálint

<http://ellenpropaganda.com>

*„A bankok sosem lennének képesek az összehangolt
hitelexpanzióra az Állam beavatkozása és biztatása nélkül.”*

- Murray N. Rothbard

Az eufemizmus világát éljük. A boncmesterek "temetkezési vállalkozókká" lettek, a sajtóügynökök újabban "PR tanácsadók," a portások meg "főfelügyelők." A pusztá tényeket az élet minden területén ködös álruhába öltöztették.

Ez nem kevésbé igaz a közgazdaságtanra. A régi időkben már-már periodikus gazdasági válságoktól szenvedtünk, amelyek váratlan fellépését "pániknak" hívták, az azt követő, elhúzódó köztes állapotot pedig "válságnak."

A modern idők leghíresebb válsága természetesen az, amelyik jellemző pénzügyi pánikként kezdődött 1929-ben, és a Második Világháború hajnaláig tartott. 1929 katasztrófái után a közgazdászok és a politikusok elhatározták, hogy ennek soha többé nem szabad megtörténnie. Ezt elérni úgy a legegyszerűbb, ha egyszerűen kidefiniálják a "válságokat" a világból. Onnantól fogva nem sújtották többé Amerikát a válságok. Mivel amikor a következő hirtelen válság bekövetkezett 1937-38-ban, a közgazdászok egyszerűen

elutasították a félelmetes szó használatát, és előálltak egy új, sokkal lágyabb hangzásúval: "recesszió." Azóta jó néhány recesszión túlestünk, de válság nem volt egy sem.

Ám rövid időn belül a recesszió szó is sérteni kezdte az amerikai nyilvánosság érzékeny fülét. Most úgy fest, hogy az utolsó recessziónk 1957-58-ban volt. Azóta "visszaeséseink," vagy ami még jobb, "lelassulásaink," netán "oldalirányú elmozdulásaink" vannak. Tehát ideje örvendezni, innentől a válságokat, de még a recessziókat is száműzte a közgazdászok szemantikai határozata; ezen a ponton a legrosszabb, ami történhet velünk egy kis "lelassulás." Effélék az "Új Közgazdaságtan" csodái.

Nemzetünk közgazdászai harminc éven át vallották azokat a nézeteket az üzleti ciklusról, amelyet a kései brit közgazdász, John Maynard Keynes is vallott, aki megalkotta a keynesiánus vagy „Új” Közgazdaságtant A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete című könyvében, melyet 1936-ban publikáltak. A diagramok, a matematika és a ködös zsargon mögött az,

ahogyan a keynesiánusok viszonyulnak a fellendülésekhez és visszaesésekhez, maga az egyszerűség, sőt, a naivitás. Ha infláció jelentkezik, annak oka a társadalom „túlzott költekezése,” a vélt gyógyír pedig az, ha a kormány - a nemzet gazdaságának önjelölt stabilizálója és szabályozója - közbeavatkozik és arra kényszeríti az embereket, hogy kevesebbet költekezzenek, „felszívva vásárlóerő-többletüket” a megnövekedett adóztatással. Ha viszont recesszió jelentkezik, azt az elégtelen magánköltekezés okozta, és a gyógyír ilyenkor, ha a kormány növeli a saját kiadásait, lehetőleg deficiten keresztül, így adva hozzá a nemzet aggregált kiadásainak áramához.

A gondolat, mely szerint a megnövekedett kormánykiadások vagy az olcsó pénz „jó az üzletnek,” a kiadások csökkentése vagy a szigorúbb pénzpolitika pedig „rossz,” még a legkonzervatívabb hírlapokat és magazinokat is áthatja. Ezek az újságok továbbá adottnak veszik, hogy a szövetségi kormány szent feladata a gazdasági rendszert elkormányozni a válságok tátongó úrje és az infláció között, mivel a

szabadpiaci gazdaság állítólag minduntalan hajlamos megadni magát e gonoszok valamelyikének.

Ugyanezeket vallja napjaink összes közgazdaságtani iskolája. Vegyük például Dr. Paul W. McCracken, a nixoni gazdasági tanács elnökének nézetét. Egy a New York Times-nak röviden hivatalba kerülése után (1969. Január 24.-én) adott interjújában Dr. McCracken az állította, hogy az új adminisztráció előtt álló egyik legnagyobb probléma az, hogy „hogyan csillapítják ezt az inflációs gazdaságot úgy, hogy közben ne engedjék szabadjára az elfogadhatatlanul magas munkanélküliséget. Más szóval, ha az egyetlen célunk csillapítani az inflációt, azt el lehet érni. De a munkanélküliséggel szembeni társadalmi toleranciánk igen érzékeny.” Illetve: „Úgy gondolom, érzéssel kell megtalálni az előre vezető utat. Nem igazán van tapasztalatunk a gazdaság rendezett csillapításában. 1957-ben rátapostunk a fékekre, de természetesen gazdaságunk jelentősen lelassult.”

Vegyük észre, hogyan viszonyul Dr. McCracken a gazdasághoz – figyelemre méltó, de csak mert

napjainkban szinte minden közgazdász ugyanígy vélekedik. Úgy tekintenek a gazdaságra, mint valami potenciálisan megmunkálható, de mindeközben egy folytonos gondokkal járó és makacs betegre, aki hajlamos vagy a nagyobb infláció vagy a munkanélküliség felé kóborolni. Az állam a vén, bölcs menedzser és doktor szerepében tetszeleg, aki folyton nyitva tartja a szemét és folyton bütyköl, hogy jó egészségben tartsa a gazdasági betegét. Mindenesetre a gazdasági beteg nyilvánvalóan az alárendelt, a kormány - mint „orvos” - pedig az úr.

Nem volt olyan rég, amikor ezt a fajta hozzáállást és attitűdöt „szocializmusnak” nevezték; de az eufemizmusok világát éljük, így ma sokkal puhább jelzőket használunk, mint a „mérsékletesség” vagy a „felvilágosult szabad vállalkozás.” Élünk és tanulunk.

Mi okozza tehát az időszakos válságokat? Tán mindörökké agnosztikusnak kell maradnunk a fellendülések és visszaesések okaival kapcsolatban? Tényleg igaz volna, hogy az üzleti ciklusok mélyen a szabadpiaci gazdaságban gyökereznek, így tehát

szükséges valamiféle állami tervezés, ha szeretnénk a gazdaságot stabil keretek között tartani? Vajon csak egyszerűen "megtörténnek" a fellendülések és az őket követő visszaesések, vagy a ciklus egyik fázisa logikusan következik a másikkól?

Az üzleti ciklusokhoz való napjainkban divatos hozzáállás valójában Karl Marxtól ered. Marx látta, hogy a körülbelül a tizennyolcadik század végére datálható Ipari Forradalom előtt nem jelentkeztek az időszakosan megjelenő fellendülések és válságok. Voltak hirtelen gazdasági krízisek amikor valami király háborúzott vagy elkobozta alattvalói tulajdonát, de sehol nem volt jele az üzleti szerencsében általánosan és viszonylag szabályosan fellépő, sajátságosan modern jelenségnek: a fellendülésnek és visszaesésnek. Mivel ezek a ciklusok a modern iparral nagyjából egy időben jelentek meg a porondon, Marx azt a következtetést vonta le, hogy az üzleti ciklusok a kapitalista piacgazdaság természetes részei. A közgazdaságtan összes különböző iskolája - függetlenül egyéb nézeteltéréseiktől és az üzleti ciklusnak tulajdonított

egyéb okaiktól - egyetértenek ebben a kulcskérdésben: hogy ezek az üzleti ciklusok valahonnan mélyről a szabadpiaci gazdaságból fakadnak. Karl Marx úgy gondolta, hogy az időszakos válságok egyre csak rosszabbodnak majd, amíg a tömegek fel nem láznak és el nem pusztítják a rendszert, míg a modern közgazdászok úgy hiszik, hogy az állam sikeresen stabilizálhatja a válságokat és a ciklust. De mindenki egyetért abban, hogy a hiba mélyen a piacgazdaságban keresendő, és ha valami képes megmenteni a helyzetet, az a hatalmas állami beavatkozás.

Viszont kritikus problémákat fedezhetünk fel abban a feltételezésben, hogy a piacgazdaság a ludas. Hiszen az „általános gazdaságelmélet” azt tanítja, hogy a kereslet és a kínálat mindig az egyensúly felé törekszik a piacon, így a termékek árai, illetve a gyártásban résztvevő minden egyéb tényező ára valamiféle egyensúlyi pontra törekednek. Bár mindig előforduló adatváltozások megakadályozzák az egyensúly teljes elérését, semmi sincsen a piacgazdaság általános elméletében, ami megválaszolná az üzleti ciklus

ismétlődően felbukkanó fellendüléseit és visszahúzódásait. A modern közgazdászok úgy „oldják” meg ezt a problémát, hogy az általános ár- és piacelméletüket és az üzleti ciklus elméletüket egyszerűen külön, szorosan zárt rekeszekben tartják, hogy a kettő sose találkozzon, és végképp ne integrálódjon egymásba. A közgazdászok sajnos elfelejtették, hogy csak egy gazdaság van, és ebből következően csak egy integrált gazdaságelmélet létezik. Sem a gazdasági élet, sem az elmélet szerkezete nem áll és nem is állhat vízhatlan rekeszekből; a gazdaságról alkotott ismeretünk vagy egy integrált teljes egész, vagy semmi. Mégis, a legtöbb közgazdász megelégszik azzal, hogy teljesen elkülönített és igazából egymást kizáró elméleteket alkalmaz az általános árelemzésre és az üzleti ciklusokra. Nem lehetnek igazi gazdaságtudósok mindaddig, amíg megelégednek ezzel a primitív módszerrel.

De még ennél is komolyabb problémákra lelhetünk a manapság divatos magyarázatban. A közgazdászok nem vesznek észre egy felettebb kritikus problémát, mivel

nem hajlandóak összeegyeztetni a cikluselméletüket és az általános árelméletüket: nem veszik észre a vállalkozói szerep furcsa üzemzavarát gazdasági krízis és válság idején. A piacgazdaságban az üzletember egyik leglényegesebb szerepe, hogy „vállalkozó” legyen - egy ember, aki termelési folyamatokba fektet, aki felszerelést vásárol és munkaerőt bérel, hogy olyasvalamit termeljen, amiből nem biztos, hogy nyereségre tesz szert. Röviden, a vállalkozó szerep a bizonytalan jövő előrejelzésének szerepe. Mielőtt bármiféle befektetésbe vagy termelésbe vágna, a vállalkozónak meg kell becsülnie a jelenlegi költségeket és a jövőbeli bevételeket, és ebből fakadóan azt, mennyi nyereséghez juthat a befektetéseiből. Ha helyesen és versenytársainál jobban jelzi előre a jövőt, profitot nyer a befektetéséből. Minél jobb az előrejelzése, annál magasabb profitra tesz szert. Ha viszont az előrejelzése gyatra és túlbecsüli a terméke iránti keresletet, veszteségeket fog elszenvedni és igen hamar kiszorul a piacról.

A piacgazdaság tehát egy nyereség-és-veszteség gazdaság, amelyben az üzletemberek éleslátásának és képességeinek mértéke az általuk megszerzett nyereség és veszteség. A piacgazdaságban továbbá van egy beépített mechanizmus, egy bizonyos természetes szelekció, ami gondoskodik arról, hogy a jobb előrejelző gyarapodjon, a rosszabb pedig kihulljon. Hiszen minél több nyereségre tesz szert a jobb előrejelző, annál inkább növekednek az üzleti felelősségei, és annál többet lesz képes befektetni a termelőrendszerbe. Másrészt viszont pár évnyi veszteségesség teljesen ki fogja szorítani a gyengén teljesítő előrejelzőket a piacról, és a bérkereső munkások soraiba helyezi őket.

Ha tehát a piacgazdaság egy beépített természetes szelekció útján kiválasztja a jó vállalkozókat, akkor általánosságban elvárhatjuk, hogy soha ne szenvedjen egyszerre sok vállalat veszteségeket. És ha szétnézünk a gazdaságunkban egy év átlagos napján, valóban azt találjuk, hogy nincsenek széleskörű veszteségek. De ebben az esetben magyarázatra szorul a következő furcsa tény: hogy lehet az, hogy időről időre, a

recessziók fellépésekor és kiváltképp a meredek válságok alkalmával az üzleti világ hirtelen széleskörű, masszív veszteségeket szenved? Elérkezik egy pillanat, amikor a cégek, amikor majdnem minden vállalkozó, aki eddig mesterien űzte a profitszerzést és a veszteségkerülést, hirtelen és döbbenetesen súlyos és megmagyarázhatatlan veszteségek között találja magát. Hogy lehet ez? Ez a hatalmas fontosságú tény, amelyre minden válságelméletnek választ kell adnia. Egy olyan magyarázat, mint az „alulfogyasztás” – a teljes fogyasztói kiadások csökkenése – nem elegendő, mivel azt kell megmagyarázni, hogy miként vált az összes eddigi, mindenféle gazdasági változást és alakulást sikeresen előrejelző üzletember hirtelen teljesen és katasztrofálisan képtelenné az állítólagos keresletzuhanás előrejelzésében. Miért hibásodik meg hirtelen az előrejelzés képessége?

A megfelelő válságelméletnek tehát számolnia kell azzal, hogy a gazdaság anélkül esik át az egymást követő fellendülések és visszaesések sorozatán, hogy bármennyire megközelítene egy gördülékenyen haladó

vagy csendesen fejlődő egyensúlyi állapotot. De ami ennél is fontosabb, egy megfelelő válságelméletnek magyarázatot kell adnia a vállalkozói tévedések sokaságára, amelyek hirtelen és hatalmas sebességgel jelennek meg a gazdasági krízis egy pillanatában, majd elhúzódnak egészen a felépülésig. Továbbá van egy harmadik egyetemes tény is, amelyre választ kell adnia a helyes cikluselméletnek. Változatlanul megfigyelhető, hogy a fellendülések és a visszaesések sokkal intenzívebbek és súlyosabbak a „tőkejavak iparában” – az iparokban, amelyek gépeket és felszerelést gyártanak, amelyek ipari nyersanyagokat termelnek vagy gyárakat építenek – mint a fogyasztói javakat gyártó iparokban. Ez egy újabb tény, ami magyarázatra szorul – és természetesen nem magyarázható olyan válságelméletekkel, mint a híres alulfogyasztás tana, ami szerint a fogyasztók nem költenek eleget fogyasztói cikkekre. Hiszen ha az elégtelen költekezés a ludas, akkor miért van az, hogy a kiskereskedelmi eladások zuhannak a legkevésbé bármilyen válságban, miközben a válság igazából olyan iparokra súlyt le, mint a szerszámgépek, a

munkaeszközök, az építkezés és a nyersanyagok? Ennek megfelelően, épp ezek azok az iparágak, amelyek igazán szárnyra kapnak az üzleti ciklus inflációs, fellendülés fázisában, nem pedig a fogyasztókat szolgáló üzletek. A helyes cikluselméletnek tehát magyarázatot kell adnia arra, hogy miért jelentkeznek sokkal nagyobb intenzitással a fellendülések és a visszaesések a nem fogyasztói javak, vagy a „termelési eszközök” iparában.

Szerencsére létezik a válságok és az üzleti ciklusok helyes elmélete, habár egyetemesen figyelmen kívül hagyják azt napjaink gazdaságtudományában. Ez az elmélet is a gazdaságbölcselet hosszú időn átívelő hagyományából gyökerezik. Ez az elmélet a tizennyolcadik századi Skót filozófussal és közgazdással David Hume-mal, és a kimagasló tizenkilencedik századi angol klasszikus közgazdással, David Ricardo-val kezdődik. Ezek a gondolkodók lényegében meglátták, hogy a tizennyolcadik század közepén egy másik döntő jelentőségű intézmény is kialakult az ipari rendszer mellett. Ez volt a

bankrendszer, beleértve a képességüket ahhoz, hogy bővítsék a hitel- és pénzkínálatot (először papírpénz, később pedig azonnal készpénzre váltható bankbetét vagy folyószámla formájában). Ezek a közgazdászok úgy látták, hogy a kereskedelmi bankok tevékenysége rejti a kulcsot a tágulás és összezsugorodás rejtélyes, vissza-visszatérő ciklusához, amely a tizenyolcadik század közepétől fogva összezavarta a megfigyelőket.

Az üzleti ciklus Ricardo-i elemzése valahogy így hangzott: A világ szabadpiacából kiemelkedő természetes pénzek hasznos árucikkek; általában arany és ezüst. Ha a pénzt csupán ezekre az árucikkekre korlátoznák, a teljes gazdaság épp úgy működne, mint az egyes piacok: a kereslet és a kínálat egyenletes igazodását látnánk, fellendülések és visszaesések ciklusa nélkül. De a bankhitelek befecskendezése egy kritikus és zavart keltő alkotóelemet ad a képhez; a bankok hitelexpanziója következtében növekedik a bankpénz kínálata – bankjegy vagy bankbetét formájában – melyek elméletileg aranyra válthatók, de a gyakorlatban nyilvánvalóan nem. Például, ha a bank

1000 uncia aranyat tárol a széfjeiben, viszont 2500 uncia arany értékű, azonnal beváltható raktárjegyet utal ki, akkor nyilvánvalóan 1500 unciával többet hozott forgalomba annál, mint amennyit képes beváltani. De mindaddig, amíg nem jelentkezik összehangolt banki „roham” a jegyek beváltásáért, addig a bank raktárjegyei a piacon ugyanolyan szerepet töltenek be, mint az arany, ezzel tehát a bank képes volt növelni az ország pénzkészletét 1500 uncia arannyal.

A bankok így boldogan fognak hitelexpanzióba, hiszen minél inkább növelik a hitelkínálatukat, annál nagyobb lesz a nyereségük. Ez egy ország, tegyük fel Anglia pénzkínálatának megnövekedéséhez vezet. Ahogy a papír- és bankpénz kínálata Angliában megnövekedik, növekednek az angolok kiadásai, és a megnövekedett pénz fellicitálja az angol termékek árát. Ennek következménye az infláció és az ország fellendülése. De miközben boldogan halad erőre ez az inflációs fellendülés, elveti saját pusztulásának magvait. Hiszen ahogyan növekszik az angol pénzkínálat és jövedelem,

az angolok több terméket vásárolnak külföldről. Továbbá az angol áruk emelkedésével az angol termékek veszítenek versenyképességükből más országok termékeivel szemben, kiknél nincs, vagy csak kisebb mértékű az infláció. Az angolok kevesebb hazai és több külföldi terméket vásárolnak, míg a külföldiek többet vásárolnak otthon, és kevesebbet Angliától. Ez a fizetési mérleg hiányát eredményezi; zuhan az angol export az importtal szemben. De ha a behozatal meghaladja a kivitelt, akkor a pénznek Angliából kifelé kell vándorolnia külföldi országokba. És ez miféle pénz lesz? Nyilván nem angol bankjegyek vagy bankbetétek, hiszen a franciáknak, németeknek vagy olaszoknak semmi okuk nincs angol bankokban tartani a tőkéjüket. Ezek a külföldiek tehát fogják bankjegyeiket vagy betétjeiket és elviszik azokat az angol bankokhoz hogy aranyra cseréljék őket – és az arany lesz az a pénzfajta, amely kitartóan kivándorol az országból, miközben az angol infláció tovább halad. De ez azt jelenti, hogy az angol bankok hitelpénze széfjeik egyre csökkenő aranyalapjára tornyosul. Ahogyan tovább folytatódik a fellendülés, hipotetikus bankunk kibővíti raktárjegyeit

2500 unciáról mondjuk 4000 unciára, miközben aranybázisa mondjuk 800-ra csökken. E folyamat fokozódásával a bankok előbb-utóbb megrémülnek, hiszen végső soron kötelesek aranyra váltani kötelezettségeiket, aranyuk pedig sebes ütemben vándorol kifelé, miközben halmozódnak a kötelezettségeik. Idővel a bankok nem bírják tovább, beszüntetik a hitelexpanziójukat, és – hogy mentsék bőrüket – megrövidítik fennálló hiteleiket. Ez a visszavonulás sok esetben csődöt hozó bankrohamokhoz vezet egy társadalom által, akiket úgyszintén egyre növekvő aggodalommal tölt el nemzetük bankjainak egyre ingatagabb állapota.

A banki hitelezés visszahúzódása megfordítja a gazdasági képet: összeszűkülés és visszaesés követi a fellendülést. A bankok behúzzák farkukat, az üzletek pedig szenvednek a hitel-visszafizetési kötelezettségek egyre növekvő terhe alatt. A bankpénz kínálatának csökkenése az angol áruk általános zuhanásához vezet. Míg esik a pénzkínálat és a jövedelmek, illetve zuhannak az angol áruk, az angol termékek csábítóbbá

válnak külföldi áruk viszonylatában és megfordul a fizetési mérleg - az export meghaladja az importot. Mivel a pénz immár befelé vándorol az országba, és mivel a bankpénz összezsugorodik a növekvő aranybázison, a bankok állapota stabilizálódik.

Ezt jelenti tehát az üzleti ciklus válság fázisa. Megjegyzendő, hogy ez a fázis csak és kizárólag az azt megelőző expanziós fellendülés után lép fel. Az előzetes infláció teszi szükségessé a válság fázisát. Láthatjuk, például, hogy a válság az a folyamat, amely során a piacgazdaság igazításokat végez, kilöki az előző inflációs fellendülés többleteit és torzításait, és visszaállít egy stabil gazdasági állapotot. A válság az előző fellendülés többleteire és torzításaira adott kellemetlen de szükségszerű reakció.

Akkor viszont miért veszi kezdetét a következő ciklus? Miért visszatérő és folyamatos jelenség az üzleti ciklus? Azért, mert a bankok igen jól helyreálltak, stabilabb helyzetben találják magukat, és nagyobb magabiztossággal vágnak neki a hitelexpanzió természetes banki útvonalának, mely következtében

megindul a következő fellendülés és elhinti a következő elkerülhetetlen visszaesés magvait.

De ha a bankrendszer az oka az üzleti ciklusnak, a bankok talán nem a magán piacgazdaság részei, és talán nem mondhatjuk akkor, hogy még mindig a szabadpiac a ludas, még ha annak csupán banki szegmense is? A válasz: nem, mivel a bankok sosem lennének képesek az összehangolt hitelexpanzióra az Állam beavatkozása és biztatása nélkül. Ha a bankok valóban versenyhelyzetben volnának, egy banki hitelexpanzió következtében az infláló bank pénze egyhamar versenytársainál kötne ki, akik aztán aranyra akarnák váltani a pénzt a hitelkínálatát növelő banknál. Röviden, a bank riválisai épp úgy aranyra vagy készpénzre váltanák a bankpénzüket, mint a külföldiek, azzal a kivétellel, hogy ez a folyamat sokkal gyorsabb, és csírájában elfojtana minden rügyező inflációt, mielőtt az elkezdődne. A bankok kizárólag csak akkor képesek kényelmes összhangban bővíteni a hitelkínálatukat, amikor van egy Központi Bank – gyakorlatilag egy állami bank, ami állami

monopóliumot élvez és egy előkelő pozíciót, amelyet a kormány a teljes bankrendszerre kényszerít. Csak a központi bankok megalakulása után lettek képesek a bankok az akármekkora időtartamú expanzióra, és csak akkor kezdődött az ismerős üzleti ciklus modern története.

A központi bank olyan állami intézkedéseken keresztül kaparintja meg uralmát a bankrendszer felett, mint: saját bankpénze törvényes fizetőeszközzé tétele, mellyel minden tartozás és adó fizethető; a bankjegykiállítás (ellentétben a bankbetétekkel) monopóliumának biztosítása a központi bank számára (Angliában a Bank of England, az államilag meghatározott központi bank bírta a bankjegyek kiállításának monopóliumával London területén); vagy a bankok nyílt kényszerítése arra, hogy a központi bankban tartsák a készpénztartalékaikat (mint az Egyesült Államokban és annak Federal Reserve rendszerében). Nem mintha a bankok panaszkodhatnának a beavatkozás miatt; épp a központi bank megalapítása teszi lehetővé a

hosszútávú banki hitelexpanziót, mivel a központi bank bankjegyei hozzáadott készpénztartalékot biztosítanak a teljes bankrendszernek és lehetővé teszik, hogy minden kereskedelmi bank együtt növelje a hitelkínálatát. A központi bank olyan, mint egy kényelmes kötelező banki kartell, ami segítséget nyújt a bankoknak abban, hogy növeljék a kötelezettségeiket; a bankok pedig így már képesek a központi bank bankjegyei és az arany együttes, jóval nagyobb bázisáról bővíteni.

Most tehát látjuk végre, hogy az üzleti ciklust nem a szabadpiac valamiféle rejtélyes hibája idézi elő, hanem épp ellenkezőleg: az Állam szisztematikus beavatkozása a piaci folyamatokba. Az állami intervenció banki expanziót és inflációt idéz elő, amikor az infláció pedig a végéhez ér, életbe lép az azt követő válság-igazítás folyamata.

Az üzleti ciklus Ricardo-i elmélete meglátta a helyes cikluselmélet alapjait: meglátta a ciklus fázisainak vissza-visszatérő természetét, és meglátta, hogy a válság a beavatkozást helyreigazító folyamat, nem

pedig a szabad piacgazdaság következménye. De két probléma magyarázat nélkül maradt: Mi az oka a hirtelen megjelenő üzleti hibák sokaságának, a vállalkozói szerep hirtelen üzemzavarának, és mi az oka annak, hogy a tőkejavak jóval hevesebb fluktuációjának a fogyasztói javakhoz képest? A Ricardo-i elmélet csupán az általános gazdaság árszintjének mozgására adott magyarázatot; nem magyarázta meg a tőkejavak és a fogyasztói javak jelentősen eltérő reakcióját.

A helyes és teljesen kidolgozott cikluselméletet végül az Osztrák iskola közgazdásza, Ludwig von Mises fedezte fel és fogalmazta meg, amikor a Bécsi Egyetem professzora volt. Mises a monumentális Theory of Money and Credit című, 1912-ben kiadott művében indult el a megoldása felé vezető úton, amely még közel 60 évvel publikálása után is a legjobb könyv a pénz és a bankrendszer elméletéről. Végül 1920-ban dolgozta ki a cikluselméletét, melyet legfőbb követője, Friedrich A. von Hayek közvetített az angol nyelvű világnak, aki Bécsből érkezett, hogy a London School of Economics-

ban tanítson az 1930-as évek elején, és aki németül és angolul két könyvet publikált, melyekben alkalmazta és kidolgozta a Mises-i cikluselméletet: *Monetary Theory and the Trade Cycle* és *Prices and Production*. Mivel Mises és Hayek osztrákok voltak és mivel a nagy, 19. századi Osztrák közgazdászok tradíciójának sorába tartoztak, az irodalom ezt az elméletet az „Osztrák” (vagy „monetáris túlbefektetés”) cikluselméletként ismerte meg.

A Ricardo-i érvekre, az általános „Osztrák” elméletre és saját kreatív zsenialitására alapozva Mises kidolgozta a következő cikluselméletet:

Banki hitelexpanzió nélkül a szabad árak rendszerén keresztül egyensúlyba kerül a kereslet és a kínálat, így nem alakulhatnak ki ismétlődő fellendülések és visszaesések. Viszont az Állam a jegybanki források bővítésével növeli a nemzet kereskedelmi bankjainak készpénztartalékát, így – központi bankján keresztül – hitelexpanzióra ösztönzi a bankokat. A banki hitelexpanzió pedig folyószámlabetétek formájában megnöveli a nemzet pénzkínálatát. Ahogyan azt a

Ricardiánusok is látták, a bankpénz efféle növekedése felemeli a javak árait, tehát inflációt okoz. De Mises rávilágított arra, hogy mindeközben történik valami más, valami sokkal szörnyűségesebb is. A banki hitelexpanzió új pénzzel ömleszt el az üzleti világot, amellyel mesterségesen a szabadpiaci szint alá csökkenti a kamatokat.

A szabad és érintetlen piacon a kamatokat kizárólag a piacgazdaságot alkotó egyének „időpreferenciája” határozza meg. Egy kölcsön lényege az, hogy egy „jelenbeli jószágot” (pénzt, amely a jelenben használható) elcserélnek egy „jövőbeli jószágra” (egy tartozási elismervényre, amelyet csak egy jövőbeli időpontban használhatnak fel). Mivel az emberek mindig előnyben részesítik a pénzt a jelenben, mint ugyanazt a pénzt egy későbbi időpontban, a jelenbeli jószág ára minden esetben magasabb a piacon, mint a jövőbeli jószágé. Ez az árkülönbség a kamat, melynek magassága attól függően változik, mennyivel részesítik nagyobb előnyben az emberek a jelenbeli fogyasztást a jövőbelinél - azaz az emberek időpreferenciájától.

Az emberek időpreferenciája továbbá azt is meghatározza, mekkora az emberek megtakarításainak és befektetéseinek mértéke a fogyasztásaikhoz viszonyítva. Ha az emberek időpreferenciája csökken, azaz csökken a jelenbeli fogyasztási igényük a jövőbelihez viszonyítva, akkor az emberek kevesebbet fognak a jelenben fogyasztani, helyette növelik a megtakarításukat és a befektetésüket; ugyanekkor és ugyanezért a kamat - az időn alapuló árkülönbség mérete - is csökken. A gazdasági növekedés tehát elsősorban az időpreferencia csökkenésének eredménye, amely előidézi a megtakarítások és beruházások arányának növekedését a fogyasztáshoz viszonyítva, illetve a kamatok csökkenését.

De mi történik akkor, amikor a kamatok nem a lecsökkenő időpreferencia és a megnövekedett megtakarítások következtében zuhannak, hanem a hitelexpanziót ösztönző állami beavatkozás miatt? Más szóval mi történik, ha a kamatok mesterségesen, beavatkozás következtében zuhannak, nem pedig

természetesen, a fogyasztóközösség preferenciáinak és értékítéletének változása miatt?

Baj történik. Hiszen az üzletemberek a kamatok csökkenését látva úgy reagálnak, ahogyan mindig tennék, és ahogyan reagálniuk kell a piaci jelek efféle változására: többet fektetnek be tőkejavakba és termelési eszközökbe. A beruházások – főképp a hosszú és időigényes projektek, amelyek eddig nem tűntek jövedelmezőnek – hirtelen nyereségesnek látszanak a csökkent kamatteher fényében. Röviden, az üzletemberek úgy reagálnak, ahogy akkor tennék, ha a megtakarítások valóban megnövekedtek volna: többet ruháznak be tartós felszerelésbe, tőkejavakba, ipari nyersanyagokba és építkezésbe ahelyett, hogy a fogyasztási cikkek közvetlen termelésébe fektetnének.

Tehát a vállalkozások boldogan kölcsönveszik az alacsony kamattal elérhető új banki pénzt, amit aztán tőkejavakba, magasabb bérleti díjakba, illetve a tőkejavakat gyártó iparágakban dolgozó munkások magasabb béreibe fektetnek. Ez a megnövekedett üzleti kereslet fellicitálja a munkaerő árát, de a vállalatok úgy

hiszik, megfizethetik ezt a magasabb árat, mert rászedte őket a hitelpiacba történő állami és banki beavatkozás és a piac kamatjelével való kritikus babrálás.

A probléma egyből megjelenik, amikor a munkások és az ingatlantulajdonosok – főként az előbbieket, hiszen a vállalkozások a bérekre fordítják bevételük legnagyobb részét – elkezdik elkölteni az új bankpénzt, amelyhez magasabb bérek formájában jutottak. A társadalom időpreferenciája a valóságban nem lett alacsonyabb; a társadalom nem akar többet megtakarítani, mint amennyit eddig. Tehát a munkások elkezdik felélni az új jövedelmük nagy részét, ezzel visszaállítják a gazdaságban a fogyasztás és a megtakarítás régi arányát. Ez azt jelenti, hogy a kiadásokat visszairányítják a fogyasztási javak iparágába, és nem takarítanak meg és fektetnek be annyit, hogy megvásárolják az újonnan legyártott gépeket, tőkefelszerelést, ipari nyersanyagokat, stb. Erre váratlanul derül fény és válságot okoz a termelési eszközöket előállító iparágak területén. Miután a

fogyasztók visszaállították az általuk kívánatos fogyasztási és befektetési arányokat, fény derül arra, hogy a vállalatok túl sokat fektettek tőkejavakba, és túl keveset a fogyasztási javakba. A vállalatokat elcsábította az állami babrálás és a mesterséges kamatcsökkentés, amely következtében úgy cselekedtek, mintha több megtakarítás állna rendelkezésre befektetés céljából, mint amennyi valójában. Miután az új bankpénz átszivárgott a rendszeren és a fogyasztók visszaállították a régi arányaikat, nyilvánvalóvá vált, hogy nincs elég megtakarítás az összes termelési eszköz megvásárlásához, és a vállalatok tévesen fektették be a rendelkezésükre álló limitált megtakarításokat. A vállalatok túlzott mértékben fektettek be tőkejavakba és elégtelen mértékben fogyasztási cikkekbe.

Az inflációs fellendülés tehát az árrendszer és a termelési szerkezet torzulásához vezet. A termelési eszközöket gyártó iparágakban a munkaerő és a nyersanyagok árát a fellendülés során túl magasra licitálták ahhoz, hogy nyereségesek maradjanak,

miután a fogyasztók ismét kifejezik a régi fogyasztás/befektetés preferenciájukat. A „válság” tehát egy szükségszerű és egészséges fázis, amely során a szabadpiac kigyomlálja a fellendülésből származó többleteket illetve hibákat, és ismét lehetővé teszi, hogy a piacgazdaság hatékonyan szolgálja a fogyasztók tömegét. Mivel a fellendülés alatt túl magasra licitálták a termelési tényezők árát, hagyni kell, hogy a tőkejavakat előállító iparágakban addig zuhanjon a munkaerő és a javak ára, amíg vissza nem állnak a helyes piaci kapcsolatok.

De ha az új pénzhez igen gyorsan hozzájutnak a munkások a magasabb bérek formájában, hogy lehet az, hogy a fellendülések évekig tarthatnak anélkül, hogy fény derülne a helytelen beruházásokra, hogy láthatóvá válnának a piaci jelek manipulálásából fakadó hibák, és anélkül, hogy elindulna a korrekciós válságfolyamat? A válasz az, hogy a fellendülés nagyon rövid életű lenne ha a banki hitelexpanzió illetve a kamatok szabadpiaci szint alá történő csökkenése egyszeri alkalom volna. De a helyzet az, hogy a

hitelexpanzió nem egyszeri alkalom: egyre csak tovább folytatódik. Nem teszi lehetővé, hogy a vásárlók ismét felállítsák a fogyasztás és megtakarítás általuk előnyben részesített arányát, és nem hagyja, hogy a tőkejavak iparágában fellépő költségnövekedés felzárkózzon az árak inflációs növekedéséhez. Olyan ez, mintha újra meg újra doppingolnának egy lovat: a banki hitelek folytonosan megismételt élénkítő dózisa egy lépéssel az elkerülhetetlen összeomlás előtt tartják a fellendülést. Csak akkor köszönt be a büntetés, amikor véget ér a hitelexpanzió – vagy azért, mert a bankok ingatag helyzetbe kerülnek, vagy mert az emberek ellenezni kezdik a folyamatos inflációt. A hitelexpanzió megszűnésekor elérkezik az a pillanat, amikor ki kell fizetni a számlát, az elkerülhetetlen kiigazítási folyamat pedig felszámolja a megalapozatlan, túlzott beruházásokat, illetve visszahelyezi a nagyobb hangsúlyt a fogyasztási javak termelésére.

Az üzleti ciklusok Mises-i elmélete tehát választ ad az összes rejtélyre: arra, hogy miért ismétlődnek és térnek

vissza folyton a ciklusok, hogy miért követnek el tömegesen hibákat a vállalkozók, hogy miért nagyobb intenzitású a fellendülés és a visszaesés a termelési eszközöket előállító iparágakban.

Mises tehát rámutat arra, hogy a ciklusért az inflációs banki hitelexpanzió a felelős, melyet az Állam és az állami központi bank beavatkozása idéz elő. Mit mond Mises arról, mit kellene tennie az Államnak, amikor beköszönt a válság? Mi az Állam feladata a válság orvoslásában? Mindenekelőtt a kormánynak a lehető leghamarabb be kell szüntetnie az inflációt. Igaz, hogy ez óhatatlanul hirtelen véget vet az inflációs fellendülésnek és elindítja az elkerülhetetlen recessziót vagy válságot. De minél többet vár ezzel a kormány, annál rosszabb lesz a szükségszerű korrekciós folyamat. Minél hamarabb túlesünk a korrekciós válságon, annál jobb. Ez azt is jelenti, hogy az Államnak sosem szabad megtámogatnia az egészségtelen piaci állapotokat: sosem mentheti ki a bajban levő vállalatokat, és sosem adhat nekik kölcsön. Ha ezt tenné, azzal csak meghosszabbítaná a szenvedést, a rövid és gyors

válságot pedig elhúzódó és krónikus betegséggé változtatná. Az Államnak nem szabad sem bértámogatásokat, sem a termelési eszközök vagy fogyasztói cikkek árszabályozását eszközölnie; ha ezt tenné, csak a végtelenségig késleltetné a korrekciós válságfolyamat befejeződését; vég nélküli, elhúzódó válságot és tömeges munkanélküliséget okozna a létfontosságú, termelési eszközöket előállító iparágakban. A kormánynak nem szabad ismét inflációt generálnia, hogy kikerüljünk a válságból. Hiszen ha sikerrel is járna ez az ismételt infláció, csak elvetné a későbbi probléma magvait. A kormánynak semmit sem szabad tennie, hogy ösztönözze a fogyasztást, és nem szabad megemelnie saját kiadásait, mivel ez csak tovább emelné a társadalmi fogyasztás/beruházás arányát. Ami azt illeti a kiadások csökkentése segíti ezt az arányt. Amire a gazdaságnak szüksége van nem több fogyasztási kiadás, hanem több megtakarítás, hogy igazolja a fellendülés túlzott befektetéseinek egy részét.

Tehát a kormány feladata a Mises-i válságanalízis alapján: az égvilágon semmi. A gazdaság egészsége,

illetve a válságból való leggyorsabb kilábalás szempontjából az el a kezekkel, „laissez-faire” szigorú politikáját kell követnie. Bármi, amit tesz, elhúzza és korlátozza a piac helyreigazodási folyamatát; minél kevesebbet tesz, annál gyorsabban fogja elvégezni ez a folyamat munkáját, és annál gyorsabban jelentkezik a stabil gazdasági felépülés.

A Mises-i előírás tehát a Keynesi javaslatok teljes ellentéte: eszerint a kormánynak teljesen távol kell tartania magát a gazdaságtól, és tevékenységét saját inflációjának és költekezésének megállítására kell korlátoznia.

Mára még a közgazdászok korában is teljesen teljesen elfelejtették, hogy épp az 1930-as Nagy Világválság idején tett szert nagy népszerűsége a válságok Mises-i magyarázata és elemzése – annak a válságnak az idején, amelyre mindig úgy hivatkoznak a szabadpiaci gazdaság támogatóival folytatott vitákban, mint a laissez-faire kapitalizmus legnagyobb és legpusztítóbb bukása. Egyáltalán nem az volt. 1929-et elkerülhetetlenné tették azok a banki hitelexpanziók,

amelyek az 1920-as években történtek szerte a nyugati világban; az a politika idézte elő, amelyet tudatosan alkalmaztak a nyugati államok, és főként az Egyesült Államok Federal Reserve rendszere. Ezt a hitelexpanziót az tette lehetővé, hogy a nyugat az Első világháború után nem tért vissza a valódi aranyalaphoz, így nagyobb tér nyílt az államok inflációs politikája számára. Mindenki úgy gondol ma Coolidge elnökre, mint aki a laissez-faire és az érintetlen piacgazdaság támogatója volt; nem volt az, és sajnálatos módon sehol sem nem ellenezte annyira azt, mint a pénz és a hitel területén. Sajnos a Coolidge-beavatkozás hibáit és bűneit egy nemlétező szabadpiaci gazdaságra kenték.

Ha Coolidge tette elkerülhetetlenné 1929-et, Hoover elnök volt az, aki elhúzta és mélyítette a válságot, és a jellemzően durva de gyors lefolyású válságból elhúzódó, és szinte halálos betegséget kovácsolt, egy betegséget, amelyet a Második világháború holokausztja "orvosolt". Hoover, nem pedig Franklin Roosevel volt a „New Deal” megalkotója - ami

gyakorlatilag pontosan azoknak az állami intézkedéseknek a gyűjteménye, amelyektől óva int a Mises-i elmélet: a bérszintek szabadpiaci szint fölé emelése, az árak feltornázása, hitelinfláció és a bizonytalan vállalatoknak nyújtott hitelek. Roosevelt csupán tökéletesítette azt, amit Hoover felfedezett. A következmény Amerika történelmének legelső majdnem permanens válsága és majdnem permanens tömeges munkanélkülisége. A Coolidge-krízis a példátlanul elhúzódó Hoover-Roosevelt válsággá vált.

Ludwig von Mises az 1920-as években zajló fellendülés csúcspontján megjósolta a válságot; egy olyan időben, amikor a közgazdászok és a politikusok - napjainkhoz hasonlóan - az örökös infláció „új közgazdaságtanával” és a központi bank által biztosított új „eszközökkel” felfegyverkezve kikiáltották a véget nem érő bőség „Új Korát”, melyet Washington bölcs gazdasági doktorai hoztak el. Ludwig von Mises - felfegyverkezve az üzleti ciklusok helyes elméletével – azon kevesek közé tartozott, akik megjövendölték a Nagy Világválságot, így a gazdasági világ arra kényszerült, hogy tisztelettel

hallgasson rá. F. A. Hayek Angliában terjesztette el az eszméket, és az 1930-as évek elején a fiatalabb angol közgazdászok mindegyike elkezdte felhasználni a Mises-i cikluselméletet saját válságelemzéséhez – továbbá természetesen elfogadták az elméletből következő, szigorúan szabadpiaci politikát. A közgazdászok mára sajnos Lord Keynes történelmi személetét fogadták el, miszerint egyetlen „klasszikus közgazdász” sem dolgozott ki cikluselméletet, mielőtt Keynes 1936-ban meg nem érkezett. Pedig igenis volt egy válságelmélet, mely előírta a szigorú pénzpolitikát és a laissez-faire gazdaságpolitikát, amely egyre gyorsabban terjedt mind Angliában, mind pedig az Egyesült Államokban, és amelyre az üzleti ciklus elméleteként tekintettek. (Igen ironikus, hogy az Egyesült Államokban az osztrák közgazdaságtani iskola egyik nagy támogatója az 1930-as évek elején és közepén nem volt más, mint Alvin Hansen professzor, aki nem sokkal ezután Keynes kimagasló tanítványaként futott be.)

Ami elfojtotta a Mises-i cikluselmélet egyre nagyobb elfogadását az nem volt más, mint a „Keynesiánus Forradalom” – a csodálatos áradat, amelyet a Keynesiánus elmélet hozott el a közgazdaságtan világába röviden Általános Elméletének 1936-os megjelenése után. Nem az történt, hogy sikeresen megcáfolták a Mises-i elméletet. Csupán elfelejtették, miközben mindenki arra törekedett, hogy a hirtelen divatba jött keynesi tömeg része legyen. Még Mises elméletének legnagyobb támogatói közül is – akiknek nyilvánvalóan több esze volt – engedtek néhányan a legújabb tanok csábításának, és ennek köszönhetően vezető amerikai egyetemek katedráira kerültek.

De most a néhai fő-Keynesiánus Economist is kijelentette, hogy „Keynes Halott.” Miután a makacs gazdasági tények évtizedeken át éles kritikával és cáfolatokkal illették őket, a Keynesiánusok most tömeges visszavonulásba kezdtek. Ismét kezdik morcosan elfogadni, hogy a pénzkínálat és a banki hitel vezető szerepet játszanak a ciklusban. Eljött az idő Mises cikluselméletének újra-felfedezésére, annak

reneszánszára. Épp időben; ha valaha valóban beköszönt ez a reneszánsz, el fogja söpörni a teljes Gazdasági Tanácsot, és szemtanúi lehetünk az Állam hatalmas léptékű visszavonulásának a gazdasági szférából. De ahhoz, hogy ez megtörténjen, a közgazdaságtan világának és a nyilvánosságnak fel kell fedeznie az üzleti ciklus egy magyarázatát, amely túl sok tragikus éven át elhanyagoltan pihent a polcokon.

Murray Newton Rothbard, 1969.

Látogasd meg a [Mises Institute](#) oldalát további angol nyelvű irodalomért illetve az [Ellenpropaganda Könyvtár](#) magyar könyvekért.